

A JOGEGYSÉGI HATÁROZATOK ALKOTMÁNYOSSÁGI VIZSGÁLATA

Az Alkotmánybíróság a 42/2005. (XI. 14.) AB határozatával¹ (a továbbiakban ABh.) 2005. november 12-én megsemmisítette a Legfelsőbb Bíróság 3/2004. BJE büntető jogegységi határozatát.² Az Alkotmánybíróságnak a jogegységi határozatot megsemmisítő döntése eljárásjogi szempontból meghökkentő, ugyanis az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban Abtv.) ilyen hatáskört – első látásra – nem biztosít a testületnek. Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy az Alkotmánybíróság helyesen járt-e el, amikor egy jogegységi határozatot vizsgálódási körébe vont, illetőleg kitérek arra, hogy a döntésnek milyen következményei lehetnek az Alkotmánybíróság további gyakorlatára.

A JOGEGYSÉGI HATÁROZATOK NORMATIVITÁSÁN ALAPULÓ ÉRVEK

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a hatályos jogszabályok alapján a jogegységi határozatok alkotmánybírósági vizsgálata sem megengedve, sem kizárva nincs, ez a kérdés az alkotmány 32/A. §-a alapján dönthető el. A testület hivatkozott korábbi gyakorlatára,³ melynek megfelelően egy hatáskör következik teljes körűen és kényszerítően az alkotmányból: az utólagos normakontroll. Az Alkotmánybíróság a tartalmilag normatív aktusokat felülvizsgálja, ez ugyanis szükséges feladatának ellátáshoz. Előfordulhat az az eset, hogy a jogszabály önmagában nem alkotmányellenes, hanem csak annak kötelező erejű értelme, a jogegységi határozat. Külön jogszabályi besorolás nélkül is lehet jogszabályi tartalma a jogegységi határozatnak, ez azonban csak esetről esetre dönthető el. Ekkor viszont nem a jogalkotót kell kötelezni újabb jogalkotásra vagy megsemmisíteni a normát, hanem az alkotmányjogi szankciót a jogegységi határozattal szemben kell alkalmazni, méghozzá az utólagos normakontrollra vonatkozó eljárás keretében. Az Alkotmánybíróság emellett kimondta: a jogegységi határozat alkotmányellenes azért is, mert túllépte a jogértelmezés kereteit és tartalmilag új normát alkotott. A jogértelmezés alapszabálya, hogy az nem vezethet a jogszabály tartalmának módosítására, csak a norma értelmének feltárását célozhatja. A Legfelsőbb

Bíróság tehát megsértette a hatalmi ágak elválasztásának elvét, és a jogegységi határozat ezért (is) alkotmányellenes.

A testület érvelésével szemben több kritikai észrevétel tehető. Mint látható, az Alkotmánybíróság jogszabálynak tekintette a jogegységi határozatokat és mint ilyeneket vonta vizsgálódási körébe.

Elsőként azt a kérdést kell eldönteni, hogy a jogegységi határozat valóban jogszabálynak tekinthető-e. Az alkotmány 47. §-ának (2) bekezdése szerint a Legfelsőbb Bíróság feladata a bírósági jogalkalmazás egységességének biztosítása. Az ebben a körben kiadott legfelsőbb bírósági jogegységi határozatok a bíróságokra kötelezők.⁴ Az alsóbb bíróságok irányába megjelenő kötelező erő⁵ természetesen nem jelenti azt, hogy a jogegységi határozatban foglaltak ne befolyásolnák közvetlenül a bírósági eljárásokban részt vevők jogait és kötelezettségeit, hiszen a jogegységi határozat fő funkciója a jogalkalmazás egységességének biztosítása. A jogegységi határozat egy többféleképpen értelmezhető norma egy lehetséges értelmezését teszi kötelezővé.⁶ Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy egy jogszabály eltérő értelmezése milyen hatással lehet egy polgári per kimenetelére vagy a büntetőjogi felelősség megállapítására, így a versengő értelmezések közül kötelező erejű választásnak nagy jelentősége van.⁷

Abból a tényből, hogy a jogegységi határozat – legalábbis közvetetten – normatív erővel érdemben képes befolyásolni jogokat és kötelezettségeket, következik-e az, hogy a jogegységi határozat jogszabálynak tekinthető?⁸ Ahhoz, hogy a kérdésben állást lehessen foglalni, véleményem szerint élesen meg kell különböztetni két dolgot: egyfelől azt, hogy a jogszabályi környezet miképpen határozza meg a jogegységi határozat jellegét, másfelől azt, hogy adott esetben mi vé válhat ez a jogintézmény a Legfelsőbb Bíróság kezében. Az alkotmány és a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény (a továbbiakban Bsztv.) a Legfelsőbb Bíróságot a jogalkalmazás egységességének biztosítására hatalmazza fel. Ehhez normatív eszközt biztosít számára, a bíróságokra kötelező jogegységi határozatot. A normatív erőből azonban nem következik a jogszabályi jelleg, sőt az alkotmány jelenlegi rendszerében ez teljességgel kizárt. A Legfelsőbb Bíróság sem az alkotmányban,

sem a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvényben (a továbbiakban Jtv.) nincs feltüntetve mint jogalkotásra jogosult szerv. A bíróságok feladata a jogalkalmazás, és ha működésük során a jogalkotás területére tévednek, akkor megsértik a hatalommegosztás elvét, mert elvonják a jogalkotó hatalom – elsősorban az Országgyűlés – hatáskörét. Ez egyben az alkotmány 2. § (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elvének sérelmével is jár, tehát alkotmányellenes. Álláspontom szerint a jogegységi határozat tehát nem jogszabály, hanem olyan speciális normatív jogi aktus, amely a bíróságokra közvetlenül, a jogalanyokra közvetetten kötelező, de jogszabálynak nem tekinthető, célja pedig a jogszabályok egységes értelmezésének megteremtése.

A bíróságok feladata és egyben kötelezettsége a jogviták eldöntése, nem utasíthatják vissza a határozathozatalt azzal, hogy a jogszabályi környezet miatt lehetetlen a döntés meghozatala.⁹ A döntési kényszer miatt a bíróságok néha „kreatív” jogértelmezésre kényszerülnek, de amíg ez a jogszabály keretein belül marad, ez a gyakorlat nem kárhözható, sőt jogfejlesztő hatású. A jogértelmezés csak akkor tekinthető visszaélésszerűnek, ha a Legfelsőbb Bíróság olyan jelentést kíván a jogi normának tulajdonítani, amely annak nyelvtani-logikai értelmezésével nem egyeztethető össze.¹⁰ Ebben az esetben ugyanis már nem a jogi norma értelmezéséről, hanem annak módosításáról, azaz jogalkotásról van szó.

Amennyiben ez megtörténik, a Legfelsőbb Bíróság túllépi a neki biztosított hatásköröket. Az általa megalkotott „jogszabály” formai okból alkotmányellenes lesz, melyet az Alkotmánybíróság meg fog semmisíteni. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ebben az esetben valójában nem egy jogegységi határozat, hanem egy jogalkotói hatáskörrel nem rendelkező szerv által alkotott, az alkotmány és a Jtv. garanciális szabályait sértő „jogszabály” megsemmisítéséről van szó.¹¹ A testületnek nem is kell vizsgálnia a jogegységi határozat tartalmát abból a szempontból, hogy az alkotmányban deklarált alapelveket, alapjogokat sért-e, hanem a formai alkotmányellenesség kimondására szorítkozhat.

A fentiek alapján az Alkotmánybíróság döntésének súlyos hiányossága az, hogy nem tisztázza megfelelően a jogegységi határozat jogi jellegét. A jogegységi határozatot egyfelől a Legfelsőbb Bíróság legitim eszközének tekinti, amely jogszerűen értelmezi és adott esetben szűkíti vagy bővíti egy norma értelmezési tartományát. Másfelől viszont a testület megállapítja, hogy a jogegységi határozat elválhat az értelmezett jogszabály tartalmától, és éppen ez a független normatív jelleg adja meg az alapját annak, hogy az Alkotmánybíróság által vizsgálható legyen.

Az Alkotmánybíróság az adott ügyben kimondta a jogegységi határozat alkotmányellenességét amiatt, hogy a Legfelsőbb Bíróság a jogalkotás területére tévedt, valamint egyéb indokok, nevezetesen az alkotmány 51. § (1)–(2) bekezdéseinek sérelme miatt. Amennyiben viszont a hatalmi ágak megosztásának elve, azaz az alkotmány 2. § (1) bekezdése sérül, úgy a jogegységi határozat formai okból alkotmányellenes, és a megsemmisítéshez további indokokat felesleges keresni.

Álláspontom szerint az Alkotmánybíróság döntése ellentmondásos, hiszen az önálló jogszabályi tartalommal bíró jogegységi határozat *ab ovo* alkotmányellenes formai okból, annak alkotmányellenességét egyéb szempontból vizsgálni felesleges, mi több, az Alkotmánybíróság érvei alapján nem is feltétlenül lehetséges. Nehezen érthető, hogy a többségi álláspontot megfogalmazók miért hagyták figyelmen kívül a Harmathy Attila alkotmánybíró különvéleményében foglaltakat. Ez utóbbi ugyanis rámutatott arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság nem alkothat jogot, és a jogegységi határozat megalkotása önmagában nem tekinthető ilyen aktusnak. A testület ezért nem vizsgálhatja a jogegységi határozatot, csak akkor, ha az jogszabályként viselkedik.¹² Harmathy Attila végkövetkeztetésével ugyan nem értek egyet, de magam is súlyos hibának tartom a jogalkotás területére tévedő és az egyéb „tartalmi” okból alkotmányellenes jogegységi határozatok összemosisát. Más módon is érvelhetünk ugyanis a formai szempontból nem alkotmányellenes jogegységi határozatok önálló alkotmánybírói kontrolljának megengedhetősége mellett. (A kérdésre írásomban később visszatérek.)

Ugyancsak elhibázottnak tartom az Alkotmánybíróságnak a jogértelmezés alapelvéről szóló érvelését. Való igaz, hogy a jogértelmezés nem vezethet a jogszabály tartalmának módosításához, de a testület azt sugallja, hogy semmiféle szűkítő vagy bővítő értelmezés nem menne át az alkotmánybírói szűrőn. Nyilván nem ez volt a cél, de a félreérthetőség miatt úgy tűnhet, hogy az Alkotmánybíróság szembehelezkedik a 42/2004. (XI. 9.) AB határozatában lefektetett joggyakorlatával, amelyben kifejezetten elismerte a Legfelsőbb Bíróság jogát arra, hogy egy jogszabálynak szűkítő vagy bővítő értelmezést adjon. Pontosabban ki kellett volna fejteni, hogy milyen értelmezés az, amely már önkényesnek tekinthető, mert így a döntés bizonytalanságban tartja a jogalkalmazó szerveket.¹³ A fentiekből következik, hogy a jogszabályként viselkedő jogegységi határozat megsemmisítéséhez fűződő jogból nem lehet általános következtetéseket levonni a jogegységi határozat általános alkotmánybírói felülvizsgálhatóságát illető-

en. Továbbra is nyitott kérdés marad tehát, hogy a formai okból helyes, „csak” tartalmilag alkotmányellenes jogegységi határozatokat vizsgálja-e az Alkotmánybíróság.

A JOGÉRTELMEZŐ JOGEGYSÉGI DÖNTÉS ALKOTMÁNYOSSÁGI VIZSGÁLATÁRÓL

A következőkben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a „valódi”, azaz a tiltott jogalkotás területére át nem tévedő, tisztán jogértelmezési funkciót ellátó jogegységi határozat alkotmánybírósági kontroll alá vonható-e.

Az Alkotmánybíróság fontos érve, hogy az általános alkotmányvédelmi feladatból következően a jogrendszer valamennyi jogszabálya és normája tekintetében biztosítani kell az alkotmánybírósági kontrollt.¹⁴ Az Alkotmánybíróság a legfőbb alkotmányvédő szerv, de ez a titulus nem jelenti a testület hatáskörének korlátlanágát, nincs minden – normatív vagy nem normatív jellegű – aktusra kiterjedő megsemmisítési joga.¹⁵ Az utólagos normakontroll teljességi¹⁶ csak a jogszabályokra vonatkozhat – ellenkező esetben az Alkotmánybíróság az alkotmány 32/A. §-ának¹⁷ nyelvtani értelmezésével ellentétes jogértelmezést követne. A testület korábbi gyakorlatát [elsősorban a 4/1997. (I. 22.) AB határozatát] nem lehet akképpen értékelni, mint amely mindenfajta normatív jogi aktus felülvizsgálatára felhatalmazta az Alkotmánybíróságot. Ezt az értelmezést támasztja alá egyébként az a tény is, hogy a 4/1997. (I. 22.) AB határozat a jogegységi döntésnek a jogrendszerbe való beiktatása előtt született. Az Alkotmánybíróság határozatának meghozatalakor tehát nem volt, nem lehetett tekintettel eme új típusú, normatív jellegű jogi aktusra. Önkényes ezért az alkotmánybírósági gyakorlatot úgy értelmezni, hogy az a jogegységi határozat mint normatív aktus vizsgálatára jogot vindikál magának.

A jogszabálynak nem minősülő, de normatív jellegű rendelkezéseknek is összhangban kell lenniük ugyanakkor az alaptörvénnyel. Felvethető, hogy ez a cél nem valósítható-e meg másképpen, mint alkotmánybírósági kontroll útján.¹⁸ Igaz, hogy az alkotmányosság érvényesülése minden más érdeket megelőző érték. Az alkotmányvédelemnek azonban az Alkotmánybíróság nem egyedüli letéteményese, ez fő feladata az Országgyűlésnek, a kormánynak és nem utolsósorban a bíróságoknak is. Az alkotmány érvényesülési elsőbbségéből önmagában tehát nem következik a jogegységi határozatok – mint jogszabálynak nem minősülő, de normatív aktusok – alkot-

mánybírósági kontrolljának feltétlen szükségessége. Ami ebben a körben mégis megalapozhatja a felülvizsgálatot, az a következő. A rendesbíróságok jogosultak az alkotmány értelmezésére, mi több, erre kötelesek is. Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a bíróságok a jogviták eldöntésekor kötelesek az alkotmány szabályait közvetlenül alkalmazni.¹⁹ Az alkotmány egységes értelmezését viszont csak úgy lehet biztosítani, ha létezik az alkotmányt közvetve vagy közvetlenül értelmező bírósági döntéseik ellen jogorvoslat.²⁰ Az Alkotmánybíróság a végső szó kimondására jogosult alkotmányossági kérdésekben. Az ideális az volna, ha a jogalkotó megteremtene a valódi alkotmányjogi panasz intézményét, ennek hiányában azonban nem marad más, mint a jogegységi határozatok alkotmánybírósági kontrollja. Amennyiben az Alkotmánybíróság nem rendelkezne ezzel a jogosítvánnyal, az megfosztaná az alkotmány egységes értelmezésére irányuló jogosítványától.²¹ Egyetértve Gadó Gábor álláspontjával, a fenti okfejtéshez hozzá lehet fűzni azt, hogy két kötelező erejű,²² de az ellentét feloldásának lehetősége nélkül konkuráló alkotmányértelmezés súlyosan sértené az alkotmány 2. § (1) bekezdésében foglalt jogbiztonság elvét.

Az előbbieken elemzett kérdéshez szorosan kapcsolódik, hogy nem sérti-e a bírói függetlenséget és a hatalommegosztás alkotmányos elvét, ha az Alkotmánybíróság felülvizsgálja a Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozatait. Kétségtelen, hogyha megengedhetőnek tartjuk az Alkotmánybíróság ilyen eljárását, az annak az elismerésével is jár, hogy ebben a vonatkozásban az Alkotmánybíróság döntése a Legfelsőbb Bíróság határozata felett áll.²³ Az Alkotmánybíróság maga is hangsúlyozta, hogy a jogegységi határozatok alkotmányossági felülvizsgálatát a bírói függetlenség sérelme nélkül gyakorolja.²⁴

A jogegységi határozatok alkotmánybírósági kontrollja önmagában nem sérti a bíróságok függetlenségét, nem teremt alá-fölé rendeltségi viszonyt az Alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság között. Az Alkotmánybíróság ugyanis kizárólag alkotmányjogi szempontok alapján vizsgálja felül a jogegységi határozatokat, és ez nem emeli a Legfelsőbb Bíróság fölé.²⁵ Az Alkotmánybíróság nem foglal állást abban, hogy a jogegységi határozat tételes jogi szempontból helyes volt-e vagy helytelen, csak annak alkotmányosságát ítéli meg.²⁶ A legfőbb bírói fórum jogértelmezési monopóliuma megmarad, csak egy területen, az alkotmányosság kérdésében lesz felülvizsgálható. A végső szót ebben az aspektusban – összhangban alkotmányos jogállásával – az Alkotmánybíróság mondhatja ki.

Az Alkotmánybíróság további érve volt, hogy az utólagos normakontroll körében nem függetlenítheti

magát attól, hogy a vizsgált jogszabály milyen tartalommal hatályosult a gyakorlatban. Az alkotmány 47. § (2) bekezdése értelmében a jogegységi határozat a bíróságokra kötelező. Amennyiben az Alkotmánybíróság az élő jogot akarja vizsgálni, nem hagyhatja figyelmen kívül ezeket a határozatokat, a normakontroll ugyanis nem lehetséges a jogszabály tartalmi elemzése nélkül.²⁷ Az Alkotmánybíróság nem elemezte tovább a kérdést, hanem megelégedett azzal, hogy „normaként” utólagos normakontroll alá vonta a jogegységi határozatot. Sajnálatos, hogy az Alkotmánybíróság nem kísérelte meg továbbvinni ezt a gondolatmenetet, mert mint azt a következőkben bemutatom, erős érvekhez juthatott volna a jogegységi határozatok vizsgálatának megengedhetőségére vonatkozóan.

Nem kétséges, hogy amikor az Alkotmánybíróság egy jogszabály alkotmányosságát vizsgálja, értelmezi is a normát. A norma értelme felderítésének egyik legkézenfekvőbb eszköze a bírósági gyakorlat, azon belül is a jogegységi határozatok vizsgálata. Amennyiben egy jogszabállyal kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozatot hozott, az Alkotmánybíróság számára nemcsak lehetőség, hanem kötelezettség is annak figyelembevétele.²⁸ Paradox módon úgy is fogalmazhatunk, hogy az Alkotmánybíróság számára alkotmányosan nincsen más lehetőség, még akkor sem, ha a Legfelsőbb Bíróság jogértelmezése alkotmányellenes. Alaptörvénybe ütköző lenne ugyanis a Legfelsőbb Bíróság alkotmányi szinten deklarált jogértelmezési monopóliumát megkérdőjelezni – alkotmányellenes módszerekkel még alkotmányellenességet sem lehet orvosolni. Az Alkotmánybíróság egyébként mindig is igyekezett biztosítani a bíróságokat afelől, hogy nem sérti meg az egyedi ügyekben ítélező bírói hatalom felségterületét, sőt akkor tenné ezt, ha a bírói jogértelmezéstől eltérő normatartalmat vizsgálna.²⁹ A bírói gyakorlat, azon belül is a jogegységi határozatok alkotmánybírósági vizsgálatának lehetősége és kötelezettsége adott tehát az Alkotmánybíróság számára, de a vizsgálat eredménye eredményezhet-e közvetlen alkotmányjogi szankciót a jogegységi határozat tekintetében?

Álláspontom szerint a válasz: igen. Az Alkotmánybíróság ugyanis, amikor egy jogegységi határozat alkotmányosságáról dönt, akár önálló eljárás keretében is, az utólagos normakontroll keretei között marad. A jogegységi határozatnak nincs önálló léte, mindig egy vagy több jogszabályhoz kapcsolódik, azok értelmét tárja fel. A jogegységi határozat alkotmányos vizsgálata valójában tehát az alapjául szolgáló jogszabályok utólagos normakontrollját (is) jelenti, melyre az Alkotmánybíróságnak az alkotmány 32/A. § (1) bekezdése értelmében joga van. A jogegységi határozat

alkotmányossági vizsgálata fordított alkotmányos követelmény meghatározásának tekinthető. Az Alkotmánybíróság egy jogegységi határozat vizsgálatakor – főként annak megsemmisítésével – a jogszabály alkalmazásának kereteit szűkíti le azáltal, hogy egy alaptörvénybe ütköző értelmezést kötelező erővel kizár a jogrendszerből. Alkotmányos követelmény megállapításakor viszont az Alkotmánybíróság az utólagos normakontroll keretén belül marad, hiszen erre az eljárásra mindig egy jogszabály alkotmányos felülvizsgálata keretében kerül sor, és ezért az – mint többen a kevesebb – az utólagos normakontrollban benne foglaltatik. Ebből következően a negatív alkotmányos követelmény kimondása – a jogegységi határozat vizsgálata és megsemmisítése – is az utólagos normakontroll egy részjogosítványként értelmezhető. Az Alkotmánybíróságnak megvan az elvi lehetősége arra, hogy a jogegységi határozatokat akár önállóan is vizsgálja. Ez azonban még nem elég annak bizonyítására, hogy a testület ténylegesen eljárhat ilyen ügyekben. Alkotmányos szervek hatáskörének értelmezésekor ugyanis lehetőség szerint szűkítően kell eljárni,³⁰ kiterjesztő hatáskör-értelmezésre csak abban az esetben van mód, ha azt valamely alkotmányos jog védelme vagy alkotmányos cél biztosítása kényszerítően megköveteli. Vegyük sorra a hatáskörbővítés mellett és ellen szóló érveket!

Amikor egy beadványozó egy jogegységi határozat alkotmányos felülvizsgálatát indítványozza, olyan normatív erővel rendelkező jogi aktus felülvizsgálatát kéri utólagos normakontroll keretében, mely jogalanyokra is kiterjedően kötelezően állapítja meg – adott esetben alkotmányellenesen – egy jogszabály tartalmát. Egy kötelezően alkalmazandó, de alkotmányellenes értelmezés kiiktatása a jogrendszerből olyan fontos alkotmányos érdek, amely indokoltá teszi, hogy az Alkotmánybíróság az Abtv. 1. §-a és 21. §-a alapján mint speciális utólagos normakontrollra irányuló indítványt befogadja és érdemben elbírálja. Természetesen mondhatnánk, hogy az indítványozó egyszerűen támadja meg a jogegységi határozat alapjául szolgáló jogszabályt, és majd az Alkotmánybíróság dönt a megfelelő alkotmányjogi szankció alkalmazásáról, a jogszabályt vagy a kötelező értelmet megállapító jogegységi határozat megsemmisítéséről.³¹ Álláspontom szerint ez nem megfelelő megoldás, ugyanis előfordulhat, hogy az alapjogszabály alkotmányos, csak a jogegységi határozat alkotmányellenes. Ebben az esetben viszont arra kötelezni a beadványozókat, hogy ne a valódi akaratuknak megfelelő indítványt terjesszenek az Alkotmánybíróság elé, felesleges és abszurd dolog lenne. Amennyiben az utólagos normakontroll keretében elismertük az Alkotmánybíróság jogosultságát a jogegységi határo-

zatok vizsgálatára, nem szól érv mellett, hogy ezt az eljárást ne kezdeményezhessék az utólagos normakontrollra egyébként felruházottak,³² azaz ebben az esetben bárki.

A Kecskés–Tilk szerzőpáros ellenérvként hozza fel, hogy a bíróságok a másik két hatalmi ággal szemben szakmai, nem pedig politikai döntéseket hoznak. Amennyiben tehát a bírók alkotmányellenes döntéseket hoznak, az nem „szándékos”, míg a jogalkotók politikai céljaik elérése érdekében tudatosan feszegetik az alkotmányosság határait.³³ Tilk Péter ehhez még hozzáfűzi, hogy mivel a bíróságok nem átpolitikáltak, ez további ellenérv lehet a jogegységi határozat alkotmányossági vizsgálatát ellenzők kezében.³⁴ Ezek az ellenérvek azonban nem állják meg a helyüket, alkotmányjogi szempontból nem tehető különbség a különböző aktusok között abból a szempontból, hogy milyen motiváció vezette kiadójukat. Alkotmányellenesség és alkotmányellenesség között nincs különbség, ezért ezen az alapon a jogegységi határozatok alkotmányos felülvizsgálatát kizárni nem lehet. A bíróságok politikai függetlensége elvileg ugyan biztosított, de az elmúlt években sokan megkérdőjelezték, hogy ez a függetlenség a gyakorlatban maradéktalanul érvényesül-e.³⁵ A Legfelsőbb Bíróság önkontrollja éppen ezért nem elegendő, főleg akkor nem, ha a felülvizsgálatot egy olyan szervre lehet bízni, mint az Alkotmánybíróság, melynek kizárólagos feladata az alkotmányosság biztosítása.

Felmerülhet a kérdés, hogy mennyivel függetlenebb az Alkotmánybíróság politikailag, melynek összes tagját az Országgyűlés választja. Egy ilyen felvetésnek kétségkívül van létjogosultsága, különösen annak fényében, hogy az alkotmánybírák újraválaszthatók³⁶ és adott esetben ennek „az ára is megkérhető”. Mégis, az Alkotmánybíróság pártatlansága kevésbé látszik veszélyeztetettnek, a következők miatt. A politikai befolyásoltságot, pontosabban irányultságot inkább az egyes bírók személyével kapcsolatban szokták feszegetni. A testület egésze azonban – minthogy a tagok a kormány és az ellenzék közötti megegyezési kényszer miatt körülbelül egyenlő arányban kerülnek ki a „bal” és a „jobb” oldalról – politikailag nehezen tekinthető elfogultnak.³⁷ Nem állítom – de e tanulmány kereteit meghaladja ennek a kérdésnek a bővebb kifejtése –, hogy az alkotmánybírák megválasztásának jelenlegi módja a testület függetlenségének szempontjából ideális. Mindösszesen amellel érveltem, hogy az alkotmányossági kérdések eldöntésében az utolsó szó kimondásának joga ebből a szempontból is inkább az Alkotmánybírósághoz telepítendő.

Összefoglalva: az Alkotmánybíróságnak a hatályos jogszabályok alapján megvan a joga a jogegységi ha-

tározatok utólagos normakontroll körében történő vizsgálatára. Az alkotmány egységes értelmezése és a bírósági ítélkezés alkotmányossága valódi alkotmányjogi panasz híján pedig semmilyen más módon nem valósítható meg hatékonyan, ebben a körben ugyanis a Legfelsőbb Bíróság önkontrollja nem elegendő. A kötelező erejű, alkotmányellenes értelmezést tartalmazó jogegységi határozatnak a jogrendszerből való kiiktatása kiemelkedően fontos közérdek. Az Alkotmánybíróságnak tehát nemcsak lehetősége, hanem kötelezettsége is közvetlenül vizsgálni ezeket a normatív aktusokat az utólagos normakontroll keretében, és az alaptörvénybe ütközőkkel szemben a megfelelő alkotmányjogi szankciót kell alkalmaznia.

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZAT LEHETSÉGES KÖVETKEZMÉNYEI

Nehéz egyetérteni az Alkotmánybíróság azon kijelentésével, hogy a bírói jogértelmezés tiszteletben tartásának érdekében nem fűz konkuráló értelmezést, azaz alkotmányos követelményt a jogegységi határozathoz.³⁸ A határozatot olvasónak az az érzése támad, mintha az Alkotmánybíróság az utolsó pillanatban visszariadt volna döntése konzekvenciájának levonásától, és egyfajta gesztust kívánt volna gyakorolni a Legfelsőbb Bíróság felé. Először is, a jogegységi határozat alkotmányjogi szempontú megsemmisítése önmagában korlátozza a Legfelsőbb Bíróság jogértelmezési monopóliumát alkotmányossági kérdésekben. Nehezen érthető, hogy a megsemmisítésnél enyhébb eszköz, az alkotmányos követelmény kimondása miért sértené jobban a Legfelsőbb Bíróság jogértelmezési monopóliumát, mint a jogegységi határozat megsemmisítése. Nem tudok egyetérteni a Kecskés–Tilk szerzőpáros által megfogalmazott érveléssel,³⁹ mely szerint ha az Alkotmánybíróság közvetlenül a jogegységi határozathoz fűzne alkotmányos követelményt, akkor már nem alkotmányjogi, hanem más jogágbeli kérdésben döntené.⁴⁰ Az alkotmányos követelmény nem a jogegységi határozattal eldöntött tételesjogi kérdés újbóli interpretálása, hanem az abban akár meg sem említett alkotmányjogi aspektus kibontása.⁴¹ Az Alkotmánybíróságnak megvan tehát a lehetősége arra, hogy alkotmányos követelményt fűzzön közvetlenül egy jogegységi határozathoz. Még ennél is tovább mehetünk azonban: a bírói függetlenség és a bírói jogértelmezés szabadságának lehető legnagyobb tiszteletben tartása meg is követeli, hogy az Alkotmánybíróság ezzel az enyhébb eszközzel éljen, ha ezáltal a jogegységi határozat megsemmisítése kiváltható.

Mi lehet a további sorsa az élő jog teóriájának, melyből végül is a jogegységi határozat felülvizsgálhatósága eredeztethető? Előjáróban rá kell mutatni, hogy az Alkotmánybíróság az elmúlt években egyre kevésbé hivatkozik erre az elméletre.⁴² Az élő jog teóriájának van egy, jelenleg még elvarratlan szála. A joggyakorlat ugyanis nem kizárólag a jogegységi határozatokból ismerhető meg, az lehet egyszerűen az egységes bírói gyakorlat eredménye is.⁴³ A bírói precedensek formálisan is kötelezők,⁴⁴ ugyanis a Bsztv. 29. §-a értelmében a Legfelsőbb Bíróság egyik tanácsa a másiktól csak jogegységi határozat esetén térhet el.⁴⁵ Amennyiben a jogegységi határozatokkal azonos jellegűnek fogadjuk el az összes legfelsőbb bírósági döntést, ez azt is jelenti, hogy utólagos normakontroll keretében alkotmánybírósági vizsgálat tárgyát képezhetik? Kétségtelen, hogy a jogszabályi háttér alapján a Legfelsőbb Bíróság egyéb döntései nagyfokú hasonlóságot mutatnak a jogegységi határozatokkal. Az ilyen döntések felülvizsgálatával szemben azonban komoly ellenérvek vehetők fel.

Először is, nem lesz-e ez az alkotmányjogi panasz jogintézményének megkerülésével egyfajta – és határidő nélkül benyújtható – érdemi új jogorvoslati forma a bíróságok egyedi döntései ellen? Nyilvánvaló, hogy egy ilyen típusú indítvány formailag nem támadhatja meg a bírói döntés helyességét,⁴⁶ mindössze az indokolásban található elvi tételek alkotmányellenességét állíthatja. A dolog akár rendben lévőnek is tűnhet, hiszen akkor az Alkotmánybíróság az indokolás alkotmányellenes részének megsemmisítésével, a rendelkező rész érintetlenül hagyásával kiiktathatja a jogrendszerből az alkotmányellenes bírói jogértelmezést. Az indokolás egy részének vagy egészének megsemmisítése azonban magát az eseti döntést teheti megalapozatlanná. Még ez sem okozna túl nagy problémát, hiszen ebben az esetben az érintettek perújítással élhetnének.⁴⁷ Mindez azonban beláthatatlan következményekkel járna. Egy kollégiumi döntés alapján akár több száz döntést is meghozhattak azóta, és ha ezek mindegyikében meg lehet bolygatni a lezárt jogviszonyokat, az a jogbiztonság sérelmével járhat. Éppen ezért csak olyan típusú felülvizsgálatot tartok lehetségesnek, amely a lezárt jogviszonyokat már nem érintheti, csak a jövőre nézve van hatálya, azaz amelyekben a perújítás kizárt. Álláspontom szerint ezért analógiával erre az esetre is alkalmazni kell az Abtv. 43. § (2) bekezdésében foglaltakat, mely szerint a jogszabálynak vagy az állami irányítás egyéb jogi eszközének megsemmisítése nem érinti az alkotmánybírósági határozat meghozatala előtti jogviszonyokat. Amennyiben elfogadjuk egy ilyen szűkített körű felülvizsgálati lehetőséget, már nem

fenyeget az a veszély, hogy – a jogalkotó akaratával nyilvánvalóan ellenkezően – egy jogi kiskapu segítségével érdemi alkotmányjogi panaszt hoz létre az Alkotmánybíróság.

A fenti érvelés csak a polgári ügyekre vonatkozik. Mi a helyzet a büntetői anyagi jogszabályokat alkalmazó és elvi tételeket kimondó kollégiumi eseti döntések alkotmánybírósági felülvizsgálatával? A dolgot az teszi problematikussá, hogy büntetőügyekben nem alkalmazható minden további nélkül a lezárt jogviszonyok meg nem bolygatásának elve. Egy kollégiumi döntés indokolásának részbeni vagy teljes megsemmisítése ugyanis kihathat a konkrét büntetőügyben a bűnösség megállapításának kérdésére, még ha a megsemmisítés indoka nem is a büntetőjog, hanem az alkotmány téves értelmezése vagy figyelembe nem vétele. „Indokolatlanul” ugyanis senkit nem lehet büntetőjogi szankcióval sújtani. Elképzelhetőnek tartom, hogy az Alkotmánybíróság felvállalja a büntető kollégiumi döntés indokolásának felülvizsgálatát, és annak alkotmányellenessége esetén megsemmisíti azt, továbbá analógiával alkalmazza az Abtv. 43. § (3) bekezdését, és elrendeli az alkotmányellenes kollégiumi állásfoglalással esetlegesen érintett büntetőeljárások felülvizsgálatát. A végső szó kimondása így a Legfelsőbb Bíróság kezében maradhat, mert – az Alkotmánybíróság döntésének figyelembevételével – a tételes büntetőjogi szabályok immáron alkotmányos alkalmazásával megfelelően megváltoztathatja vagy akár hatályában fenntarthatja a jogerős döntést.

ZÁRSZÓ

Az Alkotmánybíróság – még ha érvelésével szemben helyenként kritika fogalmazható is meg – egy újabb területre terjesztette ki alkotmányvédő hatáskörét, aminek eredménye remélhetőleg az alkotmány egységes(ebb) értelmezése és a rendesbíróságok működésének javulása lesz – hiszen ezután a bíróságoknak fokozottabban kell ügyelniük döntéseik alkotmányos aspektusaira is, elkerülendő egy újabb alkotmánybírósági megsemmisítést.

Súlyos hiba volna ugyanakkor a Legfelsőbb Bíróság részéről, ha az Alkotmánybíróság döntését a két szervezet között dúló presztízscsata elvesztett ütközetének fogná fel és hatáskörének csorbulásától tartana. A hasonló alkotmánybírósági döntések meghozatala ugyanis könnyedén elkerülhető, ha a Legfelsőbb Bíróság fokozottan ügyel a jogegységi határozatok alkotmányos aspektusaira. Amennyiben pedig kétségei vannak az adott

jogkérdés alkotmányos megítélése felől, a testület minden további nélkül felfüggesztheti eljárását és az Alkotmánybírósághoz fordulhat tanácsadó véleményért.

A két szerv közötti vélt vagy valós rivalizálást alkotmányjogi kérdésekben így kölcsönösen gyümölcsöző együttműködés válthatja fel, ami rendkívül előnyös lenne az alkotmányos jogok és értékek védelmének szempontjából.

JEGYZETEK

1. ABK 2005. november, 710. A határozat összefoglalóját lásd a Fundamentum 2005. évi 4. számának Döntés után rovatában.
2. A jogegységi határozat – melynek alkotmányos felülvizsgálatát a legfőbb ügyész kezdeményezte – az állam vagyoni sérelmét okozó bűncselekményekben a sértett fogalmát és a pótmagánvád megindítására jogosultak körét határozta meg. A legfőbb ügyész álláspontja szerint alkotmányellenességhez vezetett az, hogy a jogegységi határozat értelmében az államot megkárosító vagyon elleni bűncselekmények esetében a sérelmet konkrétan elszenvedő állami szerv jogosult fellépni pótmagánvádolóként, ez ugyanis elvonja a legfőbb ügyész bűnüldözési monopóliumát.
3. A testület a 4/1997. (I. 22.) és a 60/1992. (XI. 17.) AB határozatra hivatkozott.
4. Az alkotmány rendelkezéseit tovább bontja a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 29. §-a, melynek értelmében jogegységi határozat a joggyakorlat továbbfejlesztése vagy az egységes ítélkezési gyakorlat kialakítása érdekében hozható. Jogegységi eljárást kell lefolytatni továbbá abban az esetben is, ha a Legfelsőbb Bíróság egyik kollégiuma jogkérdésben el kíván térni egy másik kollégium korábbi döntésétől.
5. KUKORELLI István: *A Legfelsőbb Bíróság normaalkotó tevékenységéről*, Jogtudományi Közlöny, 1976/11, 657.
6. TILK Péter: *A jogegységi határozatok alkotmánybírósági felülvizsgálatának lehetőségéről*, Magyar Jog, 2001/10, 590.
7. Tilk Péter még ennél is tovább megy, azt állítva, hogy a jogegységi határozat a bírósági eljárásban részt vevő valamennyi jogalanyra nézve kötelező erővel jelenik meg (TILK: *I. m.*, 590).
8. A szakirodalomban meglehetősen eltérően ítélik meg a jogegységi határozat jogi jellegét. Sokan osztják azt az álláspontot, hogy a jogegységi határozat jogszabálynak tekinthető, mert a Legfelsőbb Bíróság iránymutató elvi döntése lényegesen túlmehet az értelmezett jogszabály tartalmán (KUKORELLI: *I. m.*, 657. és LÁBADY Tamás: *A helyét kereső alkotmánybíráskodás*, Világosság, 1993/I, 38). Hasonlóan érvel továbbá GADÓ Gábor: *Az alkotmányjogi panasszal és a jogegységi határozattal össze-*

függő szabályozási kérdések, Magyar Jog, 2000/9, 541, valamint HOLLÓ András: *A bírói precedensjog kezdetei Magyarországon*, in *Ötödik Magyar Jogászgyűlés*, szerk. dr. Berisné dr. GYÖRFFY Iлона, Balatonfüred, 2000. május 19–21., Budapest, Magyar Jogász Egylet, 45. Ismert ugyanakkor olyan álláspont is, mely szerint a jogegységi határozat semmiképpen nem jogszabály, hanem a legmagasabb szintű bírói jogértelmezés. A jogegységi határozat azonban mindig az értelmezett jogszabály keretei között marad, és sohasem válik jogalkotássá. Lásd SZABÓ Győző: *A bírói precedensjog kezdetei Magyarországon*, in *Uo.*, 52.

9. Ez alól egy kivétel van, ha az alkalmazott jogszabály alkotmányellenes, és ezt nem az okozza, hogy létezik a normának alkotmányellenes értelmezése is. Ebben az esetben a bíróságok minden további nélkül jogosultak és kötelesek az alkotmánykonform értelmezéssel alkalmazni a normát, az alkotmányellenes értelmezést pedig félretenni. Jogszabály alkotmányellenességének észlelésekor a bíróságok, köztük a Legfelsőbb Bíróság is, felfüggeszthetik eljárásukat, és az Abtv. 38. §-a értelmében az Alkotmánybírósághoz fordulhatnak.
10. Minden egyéb esetben azonban tiszteletben kell tartani a Legfelsőbb Bíróság jogértelmezését, még ha az adott esetben meghökkentőnek vagy hibásnak tűnő eredményre is vezetett.
11. 60/1992. (XI. 17.) AB határozat, ABH 1992, 276–277.
12. Harmathy Attila különvéleménye, ABK 2005. november, 718.
13. Nem megismételve a fentebb kifejtetteket, álláspontom szerint csak a nyelvtani-logikai értelmezéssel ellentétes interpretáció tekinthető önkényesnek.
14. ABK 2005. november, 711.
15. TILK: *I. m.*, 590.
16. Megjegyzem, Magyarország európai uniós csatlakozásával az utólagos normakontroll teljesskörűségének tana könnyen lehet, hogy felülvizsgálatra szorul.
17. „Az Alkotmánybíróság felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát, illetőleg ellátja a törvénnyel hatáskörébe utalt feladatokat.”
18. TILK: *I. m.*, 590.
19. NAVRATYIL Zoltán: *A bírói jogértelmezés alkotmánybírósági kontrolljának problémái – különös tekintettel az „élő jog” és az alkotmányos követelmény koncepciójára*, in *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Alkotmányjogi Tudományos Diákköri Publikációi*, 2. kötet, Alkotmányjogi Tanszék, 2004, 63, 72–73.
20. GADÓ: *I. m.*, 534.
21. *Uo.*, 535.
22. Az Abtv. 27. § (2) bekezdése értelmében az Alkotmánybíróság határozatai mindenkre nézve kötelezők.
23. GADÓ: *I. m.*, 535.
24. ABK 2005. november, 712.

25. KECSKÉS László, TILK Péter: *A jogegységi határozatok alkotmánybírói kontrolljának tervezett törvényi szabályozásáról*, Magyar Jog, 2004/1, 13.
26. TILK: *I. m.*, 593.
27. ABK 2005. november, 711.
28. VARGA Zs. András: *A jogegységi határozatok és az alkotmányrendje*, Magyar Jog, 2004/6, 335–336.
29. SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 207.
30. A tanulmány kereteit meghaladja ennek az elvnek a részletes kifejtése. Összefoglalóan lásd Kis János: *Alkotmánybíráskodás a mérlegen*, Fundamentum, 1999/3, 5–29, 2000/1, 22–57.
31. Azzal a kérdéssel, hogy lehet-e jogegységi határozathoz alkotmányos követelményt fűzni, a későbbiekben foglalkozom.
32. Az Abtv. 21. § (2) bekezdése értelmében utólagos normakontrollt bárki kezdeményezhet.
33. KECSKÉS, TILK: *I. m.*, 14.
34. TILK: *I. m.*, 597.
35. Részletesen lásd például a Fundamentum e kérdéssel foglalkozó tematikus 2002/1. számát, azon belül is Fleck Zoltán *A bírói függetlenség állapota* című tanulmányát (28–38) vagy Tóth Balázs (51–55) és Kárpáti József (66–70) hozzászólását a témához.
36. Újraértékelésre egyszer, Holló András esetében került sor.
37. Számos esetben a bírák rácafolnak az előzetes várakozásokra a világnézetileg kényes témákat érintő határozatok meghozatalakor elfoglalt álláspontjukkal.
38. ABK 2005. november, 712.
39. Melyet egyébként később maguk is cáfolnak.
40. KECSKÉS, TILK: *I. m.*, 19.
41. A szakirodalomban egyébként támogatják azt az elképzelést, hogy az Alkotmánybíróság alkotmányos követelményt fűzhessen a jogegységi határozathoz. Navratyil Zoltán minden esetben elsőként alkotmányos követelmény megfogalmazását tartja indokoltnak, és csak annak be nem tartása esetén véli elképzelhetőnek a jogegységi határozat megsemmisítését (NAVRATYIL: *I. m.*, 75). Hasonló állásponton van Holló András is, bár ő a jogegységi határozathoz közvetlenül nem, csak az annak alapját képező jogszabályhoz tartja lehetségesnek alkotmányos követelmény megfogalmazását (HOLLÓ: *I. m.*, 45).
42. Az élő jog elvére utoljára a 20/1999. (VI. 25.) AB határozat hivatkozik. Az elv fokozatos háttérbe szorulásáról lásd HOLLÓ András, BALOGH Zsolt: *Az értelmezett alkotmány*, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005, 510–511.
43. ABK 2005. november, 711.
44. Varga Zs. András a *stare decisis* elvét kiterjesztve megállapítja, hogy elvileg nincs különbség a jogegységi határozat és az egyéb legfelsőbb bírósági döntések között (VARGA Zs.: *I. m.*, 334). Meg kell azonban jegyezni, hogy a Bsztv. hivatkozott szabálya nincsen teljesen összhangban az alkotmány 47. § (2) bekezdésével, az alapján ugyanis csak a jogegységi határozatok kötelezik az alsóbb bíróságokat, az egyszerű kollégiumi döntések nem.
45. RÁCZ Attila: *Alapvető jogok és jogforrások*, in *Emlékkönyv Ádám Antal egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*, szerk. PETRÉTEI József, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2000, 187.
46. Amennyiben mégis ezt indítványozza valaki, beadványát érdemi vizsgálat nélkül, hatáskör hiányában kell visszautasítani.
47. A perújítás jogalapja ebben az esetben viszont valószínűleg nem a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 262/A. §-a, hanem az általános szabályokat tartalmazó 260. §-a lehetne, hiszen az Alkotmánybíróság ebben az esetben nem zárja ki egy jogszabálynak a konkrét esetben történő alkalmazhatóságát.